

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВІДМИВАННЯ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ В УКРАЇНІ

Досліджено причини та умови відмивання злочинних доходів в Україні. Вивчення причин та умов відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, дозволить суб'єктам фінансового моніторингу глибше дослідити суть цього виду діяльності та розробити ефективні заходи боротьби. Залежно від змісту виокремлюють такі види причин та умов відмивання незаконних доходів: економічні, політичні, правові, соціальні та організаційні.

Розглянуто ці види причин та умов легалізації злочинних доходів. Зазначено, що найбільш важливими є економічні причини та умови легалізації злочинних доходів, адже економічні відносини є основою переважної частини злочинів.

Ключові слова: легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, причини та умови відмивання злочинних доходів, фінансовий моніторинг.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми протидії відмиванню (легалізації) злочинних доходів, що стає явищем світового масштабу, останніми десятиріччями набуває особливого значення. Серед пріоритетних заходів державних органів у сфері запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму, поряд із виконанням державою рекомендацій міжнародного співтовариства в цій сфері, є визначення причин та умов існування означеного явища в національній економіці.

Стан дослідження. Окремі питання протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму висвітлюються у працях Л. Аркуші [1], О. Барановського [2], С. Буткевича [4–5], С. Гуржія [3], С. Дмитрова [7], М. Єрмошенко, М. Колдовського [6], Я. Соловія [8], Р. Сопільника [9], Р. Сороки [10–11], М. Флейчук [13] та ін.

Однак, незважаючи на вагомий доробок науковців і значний практичний інтерес до цієї проблематики, недостатньо розроблені питання виявлення причин та умов легалізації (відмивання) злочинних доходів в Україні, що відповідно обумовило вибір теми і мети статті.

Метою наукового пошуку є розвиток теоретичних засад щодо формування механізму державного фінансового моніторингу в напрямі

виявлення передумов відмивання (легалізації) злочинних доходів в Україні.

Виклад основних положень. Не аналізуючи сутність і сучасні тенденції фінансового моніторингу в Україні, оскільки це вже відображено у працях автора [10–11], зосередимо увагу на причинах та умовах легалізації злочинних доходів, що дозволить комплексно вивчити розроблення системи заходів із попередження протиправних дій із відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму.

Загалом під причинами злочинності розуміються такі явища, які знаходяться в безпосередньому генетичному зв'язку із злочинністю. Від причин злочинності необхідно відрізнити умови, що сприяють учиненню злочину, під якими розуміють ті явища і факти реальної дійсності, які безпосередньо не спричиняють злочини, але їх наявність може сприяти виникненню у людини наміру вчинити злочин. До умов злочинності в літературі входять і так звані фонові явища, під якими розуміють негативні процеси в суспільному житті, які не перебувають у прямому причинному зв'язку із злочинністю, але можуть сприяти або створювати умови для вчинення злочину (бродяжництво, проституцію, алкоголізм і т. д.).

Звичайно, можна класифікувати причини та умови легалізації злочинних доходів за багатьма ознаками, однак вважаємо, що найбільш повною буде класифікація залежно від змісту, згідно з якою вирізняють такі види причин та умов відмивання незаконних доходів: економічні, політичні, побутові, правові, організаційні та технічні.

Найбільш важливі економічні причини та умови легалізації злочинних доходів, адже економічні відносини є основою переважної частини злочинів.

Економічна криза, що є однією з основних передумов поширення тінізації економічних відносин в Україні, наслідком чого стало значне підвищення рівня економічної злочинності, виникла ще за часів СРСР. Кумулятивний вплив на розширення частки тіньової економіки в Україні посилювався такими факторами, як інфляція, недосконалість систем оподаткування та грошового обігу, надмірна монополізація економіки тощо.

Подальшого розвитку економічні причини та умови легалізації злочинних доходів набули у зв'язку із невдалими економічними реформами в перехідний період розвитку національної економіки (пришвидшене і не завжди законне проведення приватизації, безсистемність розбудови фінансового ринку, прорахунки в регулюванні готівкових операцій, неузгодженість дій контролюючих і правоохорон-

них органів), у результаті чого відбулося різке зниження доходів населення, його зубожіння. Ці обставини призвели до зростання безробіття, коли злочинна діяльність була чи не єдиним можливим джерелом доходів.

Інший аспект легалізації злочинних доходів в Україні – це діяльність професійних кримінальних структур у фінансовому секторі з акцентуванням останніми роками на легалізації злочинних доходів. Діяльність цих структур обумовлена корупцією та здирицтвом, недосконалістю законодавства в сфері фінансового моніторингу, непрозорою процесів роздержавлення, можливістю здійснення фінансових операцій через офшорні зони і т. д. Зауважимо, що для цих осіб діяльність, спрямована на легалізацію злочинних доходів, є основним джерелом доходів, і в сучасних умовах спостерігається її професіоналізація та інтернаціоналізація.

Політичні причини та умови легалізації (відмивання) злочинних доходів в Україні тісно переплітаються з економічними перетвореннями, розпочатими зі здобуттям незалежності. При цьому економічна політика в Україні не відрізнялася стабільністю. Економічна криза, яка виникла внаслідок проведення ринкових реформ, помилки, допущені в процесі їх проведення, призвели до вкрай нестабільної політичної ситуації в країні, що поглиблювалася ситуаціями, коли реальні важелі впливу переходили від чинної влади до опозиційних сил, і навпаки. Як наслідок – значною мірою змінювався напрям економічної політики в Україні. Свідченням цього є кількість прем'єр-міністрів, які змінилися в державі. Нестабільність економічної політики не могла не вплинути на політику протидії злочинності. В 90-х роках навряд чи можна говорити про якусь продуману політику протидії злочинності в цілому.

Керівництво правоохоронних органів, на яке було покладено обов'язок проведення такої політики, доволі часто змінювалося. Правоохоронні органи були корумповані, а професіонали дедалі частіше надавали перевагу роботі в приватних структурах, за яку елементарно платили в рази більше.

У цьому контексті нерозробленість і непослідовність економічної і політики у сфері протидії злочинності виступили умовою зростання злочинності в Україні. Відмивання злочинних доходів безпосередньо взаємозв'язано з ефективністю державної політики, оскільки лише грамотна економічна політика, спрямована на забезпечення добробуту серед населення, здатна усунути причини корисливої злочинності, а грамотна робота правоохоронних органів здатна забезпечити ефективну протидію легалізації злочинних доходів.

Політичні причини та умови легалізації (відмивання) злочинних доходів в Україні посилювалися тенденціями, притаманними країнам із перехідною економікою, а саме: участь публічних осіб у комерційній діяльності, лобізм, надання пільг «своїм» фірмам із одночасним вилученням державних ресурсів, бюрократичний «рекєт», асиметрія в інформаційному забезпеченні.

Правові причини та умови легалізації (відмивання) злочинних доходів в Україні об'єднані в декілька напрямів реалізації.

По-перше, ефективна протидія будь-якій формі злочинної поведінки неможлива без ґрунтового законодавства. Специфіка легалізації злочинних доходів, як і економічної злочинності, в цілому полягає в тому, що протидія цьому негативному явищу неможлива тільки шляхом створення ефективного кримінального законодавства. Крім грамотного кримінального законодавства, необхідно також розробити і прийняти низку нормативно-правових актів у сфері співробітництва між правоохоронними органами і різними фінансовими структурами. Щоб здійснити грамотне розслідування легалізації злочинних доходів, необхідно в найкоротші терміни отримати відповідні матеріали від суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що беруть участь у проведенні відповідних фінансових операцій.

Чинне кримінальне законодавство не відрізняється необхідною стабільністю. Останніми роками в нього було внесено чималу кількість поправок і змін, що не тільки не сприяє ефективній протидії легалізації злочинних доходів в Україні, але навіть не дозволяє правильно оцінити ефективність передбачених кримінальним законом заходів. Не можна назвати розробленим належною мірою і інше законодавство у сфері протидії легалізації злочинних доходів.

По-друге, необхідно зауважити, що система державного фінансового моніторингу в Україні створена порівняно недавно – у грудні 2001 р. Указом Президента України у складі Міністерства фінансів України створено Державний департамент фінансового моніторингу, який лише з 1 січня 2005 р. перетворено у Державний комітет фінансового моніторингу України як центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, а національний закон із протидії легалізації злочинних доходів – наприкінці 2002 р. Прийняття відповідного іллегалізаційного закону стало важливим кроком у сфері регламентації протидії означеному злочину [12].

Однак нині не розроблено ефективний механізм взаємодії правоохоронних органів з банками та іншими фінансовими структурами, відсутній дієвий механізм відповідальності цих структур за здійснені операції, саморегулювання найчастіше має хаотичний і непослі-

довний характер. Робота з гармонізації законодавства у цій сфері повинна бути послідовна і знаходитися під управлінням єдиного органу державної влади.

По-третє, іншим аспектом правових причин та умов легалізації злочинних доходів в Україні є правова несвідомість переважної частини українців, які або самі легалізують злочинні доходи (підприємці, державні службовці), або, володіючи інформацією про здійснюване відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, не перешкоджають цьому та не інформують відповідні органи.

По-четверте, важливим аспектом правової взаємодії у сфері протидії легалізації злочинних доходів є міжнародне співробітництво. Нині Держфінмоніторинг України активно співпрацює з провідними міжнародними організаціями та установами, які опікуються питаннями протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму, такими як Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), регіональні організації за типом FATF – Комітет Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL) та Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму (ЄАГ), Егмонтська група підрозділів фінансової розвідки світу, Рада Європи та Європейська Комісія, Управління ООН з питань наркотиків та злочинності (UNODC), Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Організація за демократію та економічний розвиток (ГУАМ) та іншими міжнародними організаціями.

Іншим важливим аспектом правового співробітництва в цій сфері має стати двостороння співпраця між окремими державами. Подібна співпраця певною мірою може стати більш ефективною, ніж міжнародне співробітництво в цілому, зважаючи на можливість більш ефективно усувати різні політичні і правові суперечності між державами-партнерами.

Організаційні причини та умови легалізації злочинних доходів в Україні умовно можна розділити на декілька аспектів:

– дефіцит кадрового забезпечення в органах МВС, чие завдання полягає в розкритті таких злочинів, зумовлює низький рівень активності та професійної спроможності спеціалізованих органів. Означена тенденція властива не тільки Україні, але і низці інших держав з економікою, що розвивається і обумовлена насамперед доволі низьким рівнем доходів службовців таких органів, що призводить до відтоку висококваліфікованих фахівців;

– дефіцит технологій та наукового супроводження, які необхідні для запобігання цій групі злочинів. Стосовно легалізації злочинних

доходів у цьому випадку може йтися про різні комп'ютерні технології, які повинні допомагати, зокрема, під час перевірки достовірності підписів, печаток і т. д.;

– взаємодія між різними органами державної влади, на які покладено обов'язок боротьби з легалізацією злочинних доходів. В Україні є низка державних органів, які борються з легалізацією злочинних доходів (податкова міліція, Управління по боротьбі з організованою злочинністю, Державна служба боротьби з економічною злочинністю та ін.). Також не можна забувати і про міжнародні організації. Стосовно цього питання дуже важливим фактором має бути взаємодія між різними органами державної влади, правоохоронними органами та міжнародними організаціями.

Нині говорити про те, що існують налагоджені механізми такої взаємодії, не є коректним. У результаті розглянутий фактор, безумовно, впливає на ефективність боротьби з легалізацією злочинних доходів і в Україні, і в світі.

Економічні та політичні реформи, які відбуваються в Україні з часу здобуття незалежності і до сих пір, не могли не вплинути на соціальну структуру населення. Непродуманість економічних реформ призвела до різкого розшарування в суспільстві, відтак велика кількість людей опинилася за порогом бідності, що, своєю чергою, спричинило соціальну напруженість у суспільстві. Природним наслідком цих процесів стало те, що для багатьох людей, які опинилися в таких умовах, які вважали себе знедоленими і залишеними напризволяще власною державою, не залилося духовних цінностей. У певній частини населення це обумовило ненависть до тієї частини населення, яка в цей період розбагатіла.

А отже, для багатьох вчинення тих злочинів, які раніше для них були немислими, стало цілком можливим. Своєю чергою, злочинна діяльність стала єдиним можливим джерелом доходів. Оскільки специфіка легалізації злочинних доходів тісно пов'язує її з іншими корисливими злочинами, то цілком можна говорити про взаємозв'язок соціальних аспектів детермінації злочинної поведінки та легалізації злочинних доходів.

Серед інших важливих соціальних причин та умов легалізації злочинних доходів в Україні необхідно виділити високу питому вагу неофіційних доходів населення, існування спеціальних режимів оподаткування (спрощеного оподаткування), що призвело до деформування структури доходів населення в напрямі збагачення фізичних осіб-підприємців і значного приховування реальних доходів.

Висновки. Економічній злочинності в Україні, як правило, властивий комплекс детермінант, який є дуже схожим для більшості економічних злочинів. В основі економічної злочинності в Україні – нестабільність економічного розвитку, яка найбільш гостро спостерігалася в 90-х роках ХХ ст.

Незважаючи на поліпшення в цілому економічної кон'юнктури в Україні, не можна говорити про усунення більшості проблем, що автоматично тягне наявність корисливої злочинності в країні.

Серед інших основних причин та умов легалізації злочинних доходів в Україні вирізняють:

- бурхливий розвиток світової економіки загалом та фінансового ринку зокрема;
- тенденція глобалізації світової економіки;
- розвиток новітніх технологій зумовив зменшення частки готівки в обігу та ріст сектора безготівкового грошового обороту;
- збільшення потоків міграції капіталу та людей у світі;
- наявність низки прогалин у національному законодавстві та дублювання частиною державних органів функціональних обов'язків щодо боротьби з легалізацією злочинних доходів;
- недостатнє кадрове та технічне забезпечення відповідних органів, які здійснюють протидію відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом;
- розширення Internet можливостей під час здійснення фінансових операцій;
- складність і тривалість розслідування легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Загалом можна констатувати, що вивчення причин та умов відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, дозволить суб'єктам фінансового моніторингу ґрунтовніше дослідити суть цього виду діяльності та розробити ефективні іллегалізаційні заходи.

1. Аркуша Л. І. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: характеристика, виявлення, розслідування: монографія / Л. І. Аркуша. – Одеса: Юридична література, 2010. – 376 с.

2. Барановський О. Боротьба з «відмиванням» грошей у банківському секторі економіки / О. Барановський // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 5. – С. 10–17.

3. Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспект / С. Г. Гуржій, О. Л. Копиленко, Я. В. Янушевич та ін. – К.: Парлам. вид-во, 2005. – 216 с.

4. Буткевич С. А. Фінансовий моніторинг в Україні (організаційно-правові аспекти): монографія / С. А. Буткевич. – Сімферополь: КРП «Вид-во «Кримнавчпеддержвидав», 2010. – 286 с.

5. Буткевич С. А. Фінансовий моніторинг: зарубіжний досвід та українська модель: монографія / С. А. Буткевич. – Сімферополь: КРП «Вид-во «Кримнавчпеддержвидав», 2012. – 314 с.

6. Колдовський М. В. Діяльність банків з протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом: дис. ... канд. екон. наук / М. В. Колдовський. – Суми: Спеціалізована вчена рада ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 235 с.

7. Моделювання оцінки ризиків використання банків з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму: монографія / С. О. Дмитров, О. В. Меренкова, Л. Г. Левченко, Т. А. Медвідь; під заг. ред. О. М. Бережного. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 75 с.

8. Соловій Я. І. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія / Я. І. Соловій, В. В. Дутка, А. В. Дутка. – Івано-Франківськ: Надвірнянський друк, 2008. – 231 с.

9. Сопільник Р. Л. Проблемні питання розслідування легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом / Р. Л. Сопільник // Збірник наукових праць Львівського університету бізнесу та права. – 2010. – № 4. – С. 57–61.

10. Сорока Р. С. Специфіка внутрішнього фінансового моніторингу / Р. С. Сорока, М. П. Сорока // Легалізація економіки та протидія корупції в системі економічної безпеки держави: тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції (31 травня 2013 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – С. 287–291.

11. Сорока Р. С. Специфіка та тенденції внутрішнього фінансового моніторингу в Україні / Р. С. Сорока, М. П. Сорока // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна: збірник наукових праць. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – Вип. 1. – С. 156–164.

12. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: від 28.11.02 р. № 249-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

13. Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації / М. І. Флейчук. – Львів: Ахілл, 2008. – 660 с.

Сорока Р. С., Сунак Г. И. Причины и условия отмыванием преступных доходов в Украине.

Исследуются причины и условия отмывания преступных доходов в Украине. Изучение причин и условий отмывания доходов, полученных преступным путем, позволит субъектам финансового мониторинга глубже исследовать суть данного вида деятельности и разработать эффективные меры борьбы.

В зависимости от содержания, выделяют следующие виды причин и условий отмывания незаконных доходов: экономические, политические, правовые, социальные и организационные.

Рассмотрены все эти виды причин и условий легализации преступных доходов. Наиболее важными являются экономические причины и условия легализации преступных доходов, ведь экономические отношения являются основной большей части преступлений.

Ключевые слова: *легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем, причины и условия отмывания преступных доходов, финансовый мониторинг.*

Soroka R. S., Sunak H. I. Reasons and conditions for money laundering in Ukraine.

This article focuses on the reasons and conditions for money laundering in Ukraine. Depending on the content, the following types of reasons and conditions for money laundering are identified: economic, political, legal, social, and institutional.

While analyzing the reasons and conditions for money laundering, it must be noted that economic crime in Ukraine is usually characterised by a large range of determinants that are quite similar in most economic crimes. At the heart of economic crime in Ukraine lies the instability of economic development, which was most acutely felt in the 1990's. Despite the improvement in the general economic situation in Ukraine, it is yet impossible to speak of the elimination of most problems, which by default create preconditions for the presence of acquisitive crime in the country.

Legal reasons for money laundering derive from political ones. Unstable policies in combating economic crime quite naturally result into the instability of criminal and other legislation on combating money laundering.

With regard to money laundering, an important negative factor is organizational issues that occur in two main dimensions: the problem of interaction of a large number of bodies charged with combating money laundering and staffing problem that is due both to the poor training of new staff and the outflow of the old hand staff in the 1990s.

The ultimate major aspect in the determination of money laundering is social reasons and conditions associated with sudden population stratification along social lines due to misbegotten economic reforms and exacerbating social tension resulting there from, which leads to an increase in overall crime and in economic crime, in particular.

In general, it can be stated that the examination of the reasons and conditions for the laundering of crime proceeds will allow the reporting entities to explore the nature of this activity in-depth and to develop effective anti-money laundering measures.

Key words: *decriminalization (laundering) of crime proceeds, reasons and conditions for money laundering, financial reporting.*

Стаття надійшла 17 березня 2014 р.